

**Organizacia vash Siguripe thay Ledeipe ani Europa
MISIA ANI KOSOVA**

**Komunitetyenge Hakayengo Notadeipesko Raporti
Duyto Edicia**

Decembro 2010

TABELA E ANDRIPESKI

ANDRIPE	1
1. INTRODUKCIA.....	2
2. KULTURAKO THAY RELIGIAKO BARVALIPE	3
3. EDUKIPE	6
4. VASTIPE E QHIBYENGO	10
5. KOTORLEIPE.....	13
6. IRANIPE THAY REINTEGRIPE.....	16
7. AGORIPE	19
8. REKOMANDIPYA	20

LISTA E HARNIPYENGO THAY AKRONIMYENGO

Godideipesko Komitetesko Godinipe: Godideipesko Komiteti ano Konventako Rami vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo, Godinipe ano Implementipe e Konventake Ramesko vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo ani Kosova, ACFC/OP/I(2005)004, Strazburg, 2 Marti 2006.

Evropaka Komisiako Rekomandipe: Evropaka Komisiake Komiteteske Ministrengo rekomandipe phanglo e implementipeya e Konventake Ramesko ani Kosova.

ECLO: Phanglipesko Ofisi e Evropaka Komisiako

EULEX: Misia e Evropaka Uniaki vash Phiravipe e Krisesko

Konventako Rami: Evropake Konsilesko Konventako Rami vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo

MCYS: Ministritia e Kulturaki, Terne thay Sporti

MEST: Ministry of Education, Science and Technology

MESP: Ministria e Thaneksi thay Phuvyake Planifikipesko

MCR: Ministria vash Komunitetya thay Iranipe

OSCE: Organizacia vash Siguripe thay Ledeipe ani Europa - Misia ani Kosova

PISG: Adavahtune Korkore Raipeske Institucie

Rekeripeski Komisia: Rekeripeske Implementipeski Komisia vash Srbyune Ortodoksyune Religiake Obyektya

UNDP: Yekhune Themyengo Jamaipesko Programi

UNESCO: Yekhune Themyengi Edukipeski, Skenciaki thay Kulturaki Organizacia

UNHCR: Yekhune Themyengo Uqo Komisioneri vash Nashle Manusha

UNICEF: Yekhune Themyengo Qhavorikano Fondi

UNMIK: Adavahtuni Administracia e Yekhune Themyenga Misiako ani Kosova

USAID: Yekhune Themyengi Agencia vash Mashkarthemutno Jamaipe

ANDRIPE

Ano Decembri 2009, Organizacia vash Siguripe thay Ledeipe ani Evropa Misia ani Kosova (OSCE) publikingya o Komunitetyenge Hakayengo Notadeipesko Raporti¹ kova analizinela o progresi kerdo kotar o Kosovake institucie vash te implementinen o specifikune standardya ano Konventako Rami e Evropake Konsilesko vash Garavipe e Manushikane Hakayengo² (Konventako Rami). Sar kotar o publikipe e anglune notadeipeske proyektesko, o OSCE monitoringya o tentipya e Kosovake instituciengo vash phiravipe e dende rekomandipengo ano Godideipeske Komitetesko Godonipe³ thay o dikhlaripya ano angluno OSCE notadeipesko raporti.

Akava raporti, kova uqharela o periodi mashkar o Yuli 2009 ji pe Yuni 2010⁴ thay fokusingyola ani umal e kulturako, edukipesko, qhibya, kotorleipe ano publikuno jivdipe thay iranipe thay reintegripe, mothavela kay o Kosovake institucie lele nesave bajakya vash te laqharen thay te promovinen o hakya e na buderune komunitetyengo ano sah akala tematikune umala.⁵ Akala bajakaya astarena ini o siguripe e skolake tekstyengo bi pokipesko vash o siklovne kay nakhena pe obligimo edukipe, ano jamaipe e romana kurikulako, kreiripe e e mekanizmengo vash kotorleipe ano lokaluno niveli, angazhipe vash o phanipe e kampengo kontamirime e moliveya ano upruno kotor e Mitrovicako, miratipe e “Redikhlarda Strategiako vash Reintegripe e Reirande Manushengo“⁶, rekeripe e nesave Srbyune Ortodoksyune Khangeriengo thay iranipe e ofisialune dokumentyengo ano qhibya e ofisialune vastipesko. Sah akala initiative mothavena o angazhipe ano phiravipe e rekomandipyengo e Godipeske Komitetesko e Konventake Ramesko.

Buderi kotar o mothavde raportya thay sfide pe nakhlo raporti, pashe akaleske, lungyarena te ovelolen hasari pedral o na buderuno komuniteti ano jivdipe olenge kulturake, edukipeske thay qhibyake hakayengo, sar ini olengo hako ano kotorleipe thay iranipe thay reintegripe. O raporti sile yekh gendo e arakhipyengo ani akaya rig ani sakoya mothavdi tematikuni umal. Phanglo e kulturake hakayencar, raporti mothavela kay krisesko rami vash o kulturako barvalipe sile nanipe vash o jamaipe e implementipesko thay e lista e garavde kulturune barvalipeske, rizikinela buderi kulturune thay religiyune momumentya. Vash o edukipeske hakaya, na si konsiderime laqharipya phanglo e siklovnenge ledeipeya mashkar o Kosovake Albanya thay Kosovake Srbya. May but, na si shaibe vash te siklon pe srbyuni qhib sar si pe Kosovaki kurikula.⁷ Ani umal e qhibyake hakayengo, na adekvatuno ulavipe e

¹ OSCE Raporti *Komunitetyenge Hakayengo Notadeipesko Raporti* (Decembri 2009). http://www.osce.org/documents/mik/2009/12/41986_en.pdf.

² Evropako Konsili, “Konventako Rami vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo”, Strazburg, 1 Februari 1995.

³ Godideipesko Komiteti vash e Konventako Rami vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo, Godinipe thay Implementipe e Konventake Ramesko vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo ani Kosova (Godideipeske Komitetesko Godonipe), ACFC/OP/I(2005)004, Strazburg, 2 Marti 2006. Ano periodi e reportipesko, o Godideipesko Komiteti ano Duyto Godonipe ano implementipe e Konventake Ramesko ani Kosova (Suyto Godonipe), ACFP/OP/II(2009)004, Strazburg, 31 Mayi 2010.

⁴ Laqharipe ano nesave may relevantune ovipya kay ule avri e reportipeske periodestar vi on kerdile.

⁵ Vash o res akale raportesko, na buderune komunitetya sito sah odola komunitetya kola astarena yekh numerikuno gendo e minoritetyengo ano komunaluno niveli e Kosovako.

⁶ Ano Parili 2010, Kosovako raibe miratingya e “Redikhlardi SDstrategia vash Reintegripe thay reirande Manushen” thay e “Strategia vash Komunitetya thay Iranipe 2009-2013”.

⁷ Edukipe pe Srbyuni qhib arakhlola ano skole kola phiravgyona kotar o Srbya.

resuryengo vash te sigurinen o kualiteti e iranipesko e ofisialune dokumentyengo thay ano kedipya o iranipe na kerdilo, kay qalavena o hakaya e na buderune komunitetyengo. Phanglo e kotorleipeya ano publikuno jivdipe, akcesi ano publikune sevaluipya thay vash o hako ano kotorleipe ano publikune sure aqhona samatredime, thay reprezentipe e na buderune komunitetyengo ano civilyuno sevaluipe sito pandar na qalarno.

Raporti agorinela e nesave bajakyencar kay lelife ano regulipe e na formalune beshipeske thanengo, thay kay o niveli e phiravipesko e “Strategiako vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune Komunitetyengo”⁸ sito kishlo. Pashe akaleske, ani iranipeski umal, dikhlola kay o savahtune e iranipesko aqhola yekh sfida vash o sebepi yekh faktoryenge gendesko, ayekha sar limitimo akcesi e ilakako, e ekonomikune integripesko thay e qaqune fizikune siguripesko e irandengo, nanipe e fondyengo thay e koordinipesko phanglo e reiranipeske surencar bi mangripesko e iranengo vash garavipe thay asistencja.

1. INTRODUKCIA

Palo miratipe e pherde krisiyune ramesko, Kosovake institucie sinelen basta vahti vash te kreirinen o musayutne mekanisme vash te sigurinen o promovipe thay garavipe e hakayengo e na buderune komunitetyengo. Ano raportipesko periodi, numay nesave krisiyune aktya e shuzhe thay direktune efektetya ano na buderune komunitetya sine anavime ano kuadri e butyake thanesko akale raportesko. Anavipeya, sine miratime krisya ano garavipe e personalune detalyengo,⁹ civilyune sevaluipesko,¹⁰ thay reiranipe e reirande manushengo.¹¹ Kosovako raibe ayekha vi miratingya yekh gendo e politikengo phanglo akaleya, leindoy kotor ini o akcionaluno plani,¹² strategije thay yekh operacionaluno plani.¹³

O duyto notadeipesko raporti uqharela o tematikune umala e kulturake, edukipeske, qhibya, kotorleipe ano publikuno jivdipe, thay iranipe thay reintegripe. Akala panj teme alosardile vash o sebepi olenge vasnipesko ano gavaipe e komunitetyenge hakayengo. Edukipe sito yekh kotar sherune vrde vash garavipe thay promovipe akale hakayengo. O hakaya vash iranipe thay tromalo kotorelipe ano publikune jivdipeske kay astarena e sherune komunitetyen thay manyushikane hakaya, mashkar vahti ini kutlurako barvalipe thay vastipe e qhibyengo siton sherune elementya vash mothavipe e komunitetyenge identitetesko.

Raporti sito bazirimo ano regularune monitoripeske aktivitetya e OSCE ano centraluno thay lokaluno niveli ano periodi Yuli July 2009 - Juni 2010, interviste e centralune sevalutnencar thay odola lokalune thay rodlaripya ano tereni kerde kotar o Komunake Ekipe e OSCE-ke. Sakoya qhand astarela yekh andripe e arakhipyengo

---

⁸ Pe 24 Decembri 2008, o Kosovako raibe miratingya e “Strategiya vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune Komunitetyengo 2009 – 2015”.

⁹ Krisi Gn.03/L-172 vash Garavipe e Personaluna Datako, 13 Mayi 2010.

¹⁰ Krisi Gn.03/L-149 ano Civilyune Sevaluipya, 14 Juni 2010.

¹¹ Krisi Gn.03/L-208 ano Reiranipe, 12 Juli 2010.

¹² Ano 25 Decembri 2009, Kosovako raibe miratingya o Akcionaluno Plani vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune Komunitetyengo 2009 – 2015”.

¹³ Pe Mayi 2010 Kosovako raibe kergya “Operacionaluno plani vash mekhle thanutne Romane, Ashkalienge thay Egipqanyune familie mekhle thanutne andar o them, kotar o kontamirime kampya e moliveya, Osterode thay Qesmin Lug”.

ano OSCE Raporti 2009 Komunitetyenge Hakayengo Notadeipesko Raporti thay o relevantune rekomandipya e anglune Godideipeske Komiteteske godinipesko. Qhand lungyarela te analizinel e situacia ano tereni, mothavindoy o progresi thay vasne ovipya ano periodi e raportipesko ani komparacia e nakhle raporteya, thay yekh notadeipe e sfidengo kolencaar arakhlona pandar o Kosovake institucie.

2. KULTURAKO THAY RELIGIAKO BARVALIPE

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 13: Te baryon o tentipya vash o garavipe e religiyune obyektengo kotar o sasave incidentya, phirindoy palo bahamutno procesi e rekonstruipesko e hasarde Srbyune Ortodoksyune obyektengo.¹⁴

Arakhipya ano raporti 2009

Garavipe thay brakhipye e kulturake barvalipeske thanengo kay siton kotar o savore komunitetya kotar o vandalizmi, hasaripe, rumipe, vay krisiyuno vay na krisiyuno keripe aqhola yekh vasno darakeripe. Yekhune, o tikno niveli e implementipesko e relevantune legalune ramesko sar si vi nanipe e mangle ledeipesko mashkar o komunalune sevalutne, Ministria e Kulturaki, Terne thay Sporti (MCYS), Kosovako Instituti vash o Garavipe e Monumentyengo, thay Kosovako Konsili vash Kulturako Barvalipe mukhela ano kishlipe o kulturake thay religiake barvalipyenge obyektya.

Situacia ano tereni

Ano 12 Februari 2009, Kosovaki policia mekhla yekh operativuno ordiripe vash te del siguripe e 17 thanenge e kulturake thay religiake barvalipeya thay dengya mothavipya phanglo e godornipeya e Kosovaka policiake regionalune direktoriatengo, policiake stacionya thay yekhlina.¹⁵ Ano 18 Marti 2010, o KFOR- garavgya o Gazimestanesko monumenti ani Obiliqueski komuna thay phiravdili tali siguripesko dikhlaripe e Kosovaka policiako. Ano mangipe e Srbyuna Ortodoksyuna Khangeriako nesave religiake thana aqhile talo garavipe e KFOR-ko.¹⁶ Ano 23 Avgusti, Kosovaki policia lela pa peste o godornipe vash siguripe e Graqanicake manastiresko thay siguruipesko notadeipe kotar o KFORI vash akala maseka sine qalarno. Ini kay o incidentya pedral o khangerie thay limorya lungyarena te oven, Srbyuni Ortodoksyuni Khangeriake reprezentya mothavena e sasutnuipe siguripeski sitacia ano buderi thana talo policiako garavipe sitoy shukarni. KFOR vazdingya nesave anglojenjaripya vash nesave thana, ini kay o procedure vash transferipe e thanengo agorisale, KFOR preferinela kay tena

¹⁴ O rekomandipe ano shrdipe e sakola qhandako mothavela ano buderi arakhipya kotar o Evropako Konsili e Evropake Godideipeske Komitetesko ano Konventako Rami vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo ano olengo angluno Godideipe vash Implementipe e Konventake Ramesko vash Garavipe e Haricune Komunitetyengo ani Kosova, ACFC/OP/I(2005)004, Strazburg, 2 Marti 2006, thay ano Konsili e Evropake Komitetesko e Ministranga Rezoluciako ResCMN(2006)9, miratimo pe 21 Juni 2006.

¹⁵ Ano Prizrenesko regioni: e Khangeri e Levishkako; e Episkopyuni Khangeri thay o than e Katedrako Saint George; e Khangeri e Saint Nicholas; e Khangeri e Saint George; e Ortodoksyuni Religiayuni Uqhi Shkola; thay e Khangeri e Saint Kyriake; Ano Prishtinako regioni: Saint Nicholas Khangeri; Saint Michael Khangeri; Saint Andreas Khanger; Saint Michael Khanger. Ano Peyako regioni: Saints Peter thay Paul Khangeri; Saint John thay Baptist Khangeri; Mother of God Church than – purani Khangeri. Ano Mitrovicako regioni: Saint Elija Khangeri thay Saint Sava Khangeri. Ano Gilanako regioni: the Holy King Urosh Khangeri. May but detalya arakhlona ani web rig e Komisiako Vash Implementipe e Rekereipesko vash Srbyune Ortodoksyune Religiake thana: <http://www.rickosovo.org/RIC%20-english/index.htm>.

¹⁶ KFOR lungyarela te adikerel o siguripe ano Manastiri Visoki Deqani, Peyaki Patriarshia, Gorioq Manastiri ano Istogi, Budisalc/Budisavci Manastiri ani Klina, Saint Arhangel thay Saint Cyriac ano Prizren, Deviç Manastiri ano Skenderay /Srbica thay Sokolica Manastir ano Zveqani.

kerel publikuno o halovipe thay o anava e thanengo kola transferingyona pedral e policia.

Komisija e Rekeripeske Implementipesko (Rekeripeski Komisija)¹⁷ reshdingya olake aktivitetiya thay agorinela o rekeripeske butya ano duy thana, kharde Saint Nicolas Khangeri ani Prishtina thay Levishka Khangeri ano Prizreesko regioni. Sar pheripe, keripe e butyako ani Saint Elija Khangeri ani Vushtria, keripe e Bahtaka Ranyaka Khangeriako ani Jakova thay o kompleksi e Katedralako Saint George ano Prizren sigate ka kompletiringyol. May but, laqharipe e jangyengo thay shusharipe e pusyako ano Deviç manasitiri ano Skenderayi, keripe e peisazhesko ano Episkopikuni Khangeri Saint George ano Prizreno thay laqharipe e Saint John e Baptist Khangeriako ani Peya sar si vi o keripe e ajukeripeske thanesko thay perimetrenko shukar ajukerdilo te kompletiringyol pe agor e 2010. Ano 8 Aprili 2009, Yekhune Themyengo Edukipesko, Skenciako thay Kulturaki Organizacia vazdingya o tenderi vash rekeripe thay restoripe e Saint Sava Khangeriako ani upruni Mitrovica thay e Khangeri Saint Archangel Michael ani Shtimla. Dikhindoy o kompletipe e butyako, pe 5 Aprili 2010, Raska–Prizren Eparkiake reprezentya Bishopi Atanasiye thay Teodosiye adikerde e Norduni liturgia ani Saint Sava Khangeri kote pashe 250 Kosovake Srbya lele kotor.

Nesave komune¹⁸ lele o konkretune akcie vash o garavipe e Ortodoksyune limoryengo thay e alokime fondyengo vash shukar adikeripe. Buderu ver o shusharipe ulo ano mashkar e limroyengo vash te nashlol kotar o shayutne vandalizmeske ovipya. Mashkar aver, komune lele akala iniiciative bizo dikhlarde konsultipya e reprezentencar kotar e Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri.

Pharvde puqipya

O lungyardo na halovipe e Kosovake insituciengo ano principya thay dispozicie kay silen res vash o garavipe thay promovipe e kulturake thay religiake hakayengo aqhili yekh sura koya sitoy darakerdi ano raportipesko periodi. E lista e garavde kulturake barvalipyenge thanengo na kerdili thay dendi ano Kosovako Konsili vash Kulturako Barvalipe vash miratipe.¹⁹ Ji akana numay 11 komune²⁰ miratinde komunake thaneske planya, kola siton darinyune vash regulipe thay keripe e jamaipesko e savore ulavde zonengo kola siton garavde thay aver thana e kulturake barvalipesko. Kosovako Sombeshipe pandar na vazdingya o Implementipesko Monitoripesko Konsili, mandatime te monitorinen thay te phiraven e implementacia e phiravne krisyengo ano

---

¹⁷ O hramimo Memorandumi e Shukarhalovipesko ano Yuni 2004, e Yekhune Themyengi Adavahtuni Administracia Misia ani Kosova (UNMIK) thay o reprezentya e Srbyuna Ortodoksyuna Khangeriako kerdi kotar e Rekeripeski Komisija vash te phiravel o performance e sigune rekeripeske butyengo e 11 Srbyune Ortodoksyune khangeriengo kola hasardile pe bishandipya e Marti 2004. Akanake e Rekeripeski Komisija sitoy talo respodipe e 24 thanengo. Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri kergya ledeipe e Kosovake institucienar pe 2008 thay lungyargya o tehnikuno ledeipe pe mashkar e 2009. Sar rezultati, pe 8 Yuni 2009 e Rekonstrukciaki Komisija sitoy shayuni te publikinel o nevo tenderi vash rekeripe.

¹⁸ Ferizaj, Gilana, Kamenica, Mitrovica, Shtimla thay Lipyani.

¹⁹ Art. 4(3), Law No. 02/L-88 on Cultural Heritage, as promulgated by UNMIK Regulation 2006/52, 6 November 2006.

²⁰ Ferizaj/Uroševac, Gjakovë/Đakovica, Gjilan/Gnjilane, Pejë/Peć, Istog/Istok, Mitrovicë/Mitrovica, Glogovc/Glogovac, Deçan/Dečane, Shtime/Štimlje, Obiliq/Obilić, Vushtrri/Vučitrn.

Specialune Garavipeske Zone.²¹ O krisi ano ani ulavdi zona e Prizrenoski aqholo ano procesi e keripesko sar kotar o agor e 2009.

Nanipe e efektivune phiravipesko e Krisesko vash Kulturako Barvalipe mekhla o kulturune thana kishle kotar o buderi sebebja. Ano 26 Juni 2009, e Kosovako Instituti vash Garavipe e Monumentyengo miratingya e Vushtriaka komunako projekti te kerel restoranti andar e ulavdi garavipeski zona pashe e purana purtyake Voynoviq. Ayekha aktiviteti sito samatredimo ano ulavde garavipeske zone thay shay te miratingyol kotar o Implementipesko Monitoripesko Konsili, numay o Implementipesko Monitoripesko Konsili pandar na ulo. Sar sebebji, ano 30 Yuni 2009, e komuna dengya e phuv vash keripe ani ulavdi garavipeski zona, vazdingya o tenderi thay hramingya halovipe e suksesune deyutneya ano 30 Novembri 2009. Keripe e thanesko sito pashe e kompletipeske.²² Nanipe e mangle masengo vash te sigurinen o shukar adikeripe e obyektengo e kulturune barvalipesko legarde ano rumipe shay te vakergyol e Hotel Union ani Prishtina ano 22 Avgusti 2009. Policia mothavgya kay yekh manush bizo kher vazdingya yag andar e beshlin koya palo odova uli bizi kontrola. Ano 17 Mayi 2010, palo mekhipe yekh muklipesko vash rekeripe e Islamyune khetanipesko, e osmanyuni Hatuniye jamia ani Prishtina rumisali sasutnipeya. Osmanyuno khetanipe mangla te kerel nevi jamia ani lokacia e puranaki. Ano 10 Juni 2010, Prishtinaki komuna mothavgya poro res vash rumipe e yekhvahtuno Yugoslaviako "Phralipe thay Khetanipe" monumenti, locirimo pashe e raipeska beshlinyake, thay vazdingya yekh memoriali vash Tromalipeska Kosovako Askeriako sheruno Adem Yashari.

Ano 4 Yuni 2010, e mangipye kotar o Kosovake Turkyano Dobroqani²³ thay e korkore khuvipeya e Turkiake ambasadoresko aqhavde may angle o sasutno rumipe e osmanyuna jamiako ano gav. Sar sebebji, ano 8 Juni 2010, e MCYS dengya mothavipe e lokalune thay centralune instituciengye vash te aqhaven o mekhipe thay rekeripe e obyektengo e kulturake barvalipeya.²⁴ Ini kay aqhavdilo, jamia ano Dobroqan sine pe agor sah rumimi pe 30 Juni 2010. Ayekha kay, ano nanipe yekha miratima listako e garavde obyektengo e kriseya thay e koordinipesko mashkar o Kosovako Instituti vash Garavipe e Monumentyengo centralune thay regionalune ofisya, dikhlola kay o bahami e MCYS na ka phiravgyl.

Ano raportipesko periodi, yekh gendo e incidentyengo hasarela ano kulturake thay religiake obyektja, may but e Srbyune Ortodoksyune Khangeriengye thay limoryenge. Ano Novembri 2009, e Ortodoksyuni Khangeri ano gav e Teluna Budrigako²⁵ qordili thay yekh konsiderimo gendo e bakresko kotar o duy khangeriake kupole thay e penjerengo, yekh bakresko hashyengo shey thay nesave qelikoske skele sine qorde. Ano 18 Marti 2010, e pustik kotar e Saint Eliya Khangeri ani Vushtria²⁶ qordili thay nesave grafitya hramisale ano zido. Pe agor identifikisale o autorya akale qoripesko.

²¹ Art. 4, Krisi Gn.03/L-39 vash Specialune Garavipeske Zone, 20 Februari 2008.

²² Hramimo, o yustifikipe dendo kotar e komuna thay MCYS vash phikoipe e projektesko sine te laqharen thay te garaven, o akcesi thay jivdyaripe e purana purtyako Voynoviq, sar kana o than na vastisalo kotar e publikune qalavipeski rig, vrdenge mekhipesko than thay marketesko than.

²³ Ani Gilanaki komuna.

²⁴ E MCYS hramingya o halovipe thay biqhalgya ole ani Ministri vash Thanipe thay Thanesko Planifiklipe e regionalune ofisya e Instituciengye, sheruno, urbanizmeske direktorya thay rekeripesko departamenti e Kosovako vash o sah Kosovake Komune.

²⁵ Ano Gilanako regioni.

²⁶ Ano Mitrovicako regioni.

Sol duy khangerya sine monitorime vash siguripe kotar e Kosovaki policia. Ano Novembri 2009, grafiti e akronimeya AKSH²⁷ arakhlilo ano zido e Manastiresko Zoqishte.²⁸ Ano Marti 2010, bipenjarde qora qorde e khangeri Gornyi Strmac.²⁹ Ano Parili 2010 e Kosovaki policia phiravgya o laqharipe, ani Fush Kosova, qordile o zilya ano “Sveto Vrace” Khangeria ano gav Novake/Novak,³⁰ ini kay odova kotor sine rumimo ano kotora na sito vash vastipe. Sar sebeci, ano 20 Mayi 2010, e komunaki kriselin ano Prizreno krisingya trin albanyune autoryen e shtar masekeya phanglipe. Pashe akaleske, yekh ulavdo incidenti ani Poduyeva kolenge idividya ruminde o zidya e Khangeriako “Saint Andrea” e motoryune helarneya ano 27 Juni pandar aqhola bipenjardo. Yekh kotar o may bilaqhe incidentya ano periodi e raportipesko ulo pe 18 Februari 2010 ani Gilana, kote angluni ver palo maripe 1999 yekh Kosovake Srbyuni romni parusali ano srbyune Ortodoksyune limorya ani diz. Ani avutno sabaho ano limori arakhlilo o than e rumime arkivoleya. E mangipeya oleska familiako, olesko trupo reparusalo thay legardilo ano yekh aver pashutno gav Koretishte. Aver incidentya, may but rumipe thay vandalizmo e limoryengo, ulo ani sah e Kosova.³¹

3. EDUKIPE

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 19: Dikhela o shaipya vash te kreirinel o shaipe vash mashkar ledeipe e Srbyune thay Albanyune siklovnengo thay te kergyol yekh sahasardo plani kova sito progresivuno vash cidipe e aqhavipyengo, sar si odola qhibyengo, mashkar o siklovne kotar o ververutne komunitetya.

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 20: Darakeripya e personyengo kotar o haricune komunitetya thay o mase e adikeripesko e paralelune edukipeske sistemsko.

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 23: Te siguringyol kay lelile decizivune mase vash te adresinen o edukipeske mangipya e komunitetyengo Roma, Ashkalie thay Egipqanya, leindoy kotor o savahtuno siguripe e kerde programyengo vash te azhutinen e siklovneng kotar akala komunitetya vash te integringyon thay te aqhon ano edukipesko sistemi.

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 24: Te mekhlol o fleksibiliteti ano implementipe e edukipeske reformyengo ano raporti odole siklovnecar kotar o Gornayuno komuniteti kola pandar na inkuadrisale ano nevo edukipesko sistemi.

Arakhipya ano raporti 2009

O egzistipe e duye ulavde edukipeske sistemyengo, Kosovaki kurikula thay Serbiaki kurikula, aqhavela o integripe thay mashkar ledeipe e siklovnengo thay siklarnengo kola avena kotar o ververutne komunitetya. Nanipe e siklovipeske shaipyengo tali Kosovaki kurikula ano duy ofisialune qhibya sito yekh aver aqhavipe vash o ledeipya mashkar o komunitetya. Nanipe e jamaipesko e kurikulengo ano qhibya e na

²⁷ E grupa koya kharela peste Kosovaki Nacionaluni Askeria (Armata Kombetare Shqiptare, AKSH) lela pa peste godornipe vash yekh gendo e bombyune atakyengo ani Kosova thay Yekhvahtuni Makedoniaki Republika sar kotar 2003. Ano olengo komunikipe, e grupa avokinela vash o yekhippe e Albanyuune thanutnenge teritoriengo.

²⁸ Ani Ravucoski komuna, Prizrenesko regioni.

²⁹ Ani Zubin Potokeski komuna, Mitrovicako regioni.

³⁰ Ano Prizrenesko regioni.

³¹ Ano Avgusti 2009, limorya qalavdile duy ver ano Binq (Vitia), thay ano Talinoc e Muhajeryengo (Ferizayi); ano Septembri 2009, ano gav Vrela (Lipyan); ano Oktobri, ani Mushtishta (Suhareka); ano Novembri 2009, ani Videya (Klina) thay Upruni Brnyica (Prishtina). Ano Yanuari 2010, duy Ortodoksyune cemetrya sine vandalizime ano gav Lapyeselo (Graqanica), thay ano gav Lismir/Dobri Dub (Fush Kosovaki komuna), kote vi yekhune kupole hasardile duy ver; ano Marti ano gav Rubovci village (Lipyaneski komuna) o cemetri sine rumimo. Ano Yuli 2010, e Kosovake Kroaciake Katolikyune limorya ano Shashar (Vitiaki komuna) rumisale thay shereske penjere phagile. Mermerya thay fotografie rumisale ko nesave limorya, ano yekhune incidentya. Nesave limorya rumisale ko sasutnipe, ayekha vi ano o rumipe sine but dikhlardo.

albanyune komunitetyengo, ano theripe e kualitativune pustikengo thay nanipe e shaipyengo vash o anglouniversitarune siklovipya vash o siklovne e komuniteteske. Kishlo integripe ano edukipesko sistemi e komunitetyengo Roma, Ashkalie thay Egipqanyune studentya vazdela o may bare darakeripya. Nanipe e politikune halovipyengo vash te sigurinen kay o Gornayune qhavore ano Dragashi te irangyon khetane ano multi kurikule e shkolengo thay te ovelolen o adekvatuno edukipe ano ofisialune qhibya kola siton alosarde vash olengo hako ano edukipe. Sar pheripe, o nahalovipe mashkar e Kosovaki thay Srbyuni kurikulake interesime riga so mukhena ano fizikuno ulavipe e duye grupengo e studentyengo vi o komunikipe e mashkar o Goranyune siklovne thay siklovne kotar o aver komunitetya.

Situacia ano tereni

Ini kay ano akala skole kote o Kosovake thay Srbiake kurikule egzistinena khetane talo yekh qatlo, o niveli e mashkar ledeipesko mashkar o Kosovake Albanya thay Kosovake Srbya kola siton siklovne thay siklarne na laqhardilo. Pashe akaleske, may shukarne ledeipya mashkar o siklovne siton ano shkole kote isi o aver komunitetya. Ano duy fundone shkole ani Gilana thay Doberqan, kote o edukipe sito pe Turkeyuni qhib, Kosovake Turkeyune siklovne khetane ledeinena e Kosovake Albanyune siklovnencar, ini kay na silen yekhune klase on silen shkolake lokalya thay viramlinya. Kosovake Albanya, Kosovake Boshnyakya, Kosovake Turkyu, Roma, Ashkalie thay Egipqanya o siklovne ledeinena mashkar peste ano Kosovake kurikulake skole ani sah e Kosova.³² Yekhune, shukarno ledeipe dikhlilo vi mashkar o Kosovake Srbya, Kosovake Montenegrya, Roma thay Ashkalyune siklovne prekali Srbiaki kurikula.³³

Shaipe vash te siklon pe ofisialune qhibya egzistinena ano nesave komune, kote o Kosovake Turkyu thay Kosovake Boshnyakya silen shaipe te ovelolen edukipe ani olengi dayaki qhib thay te len siklovipya ano yekh kotar o duy ofisialune qhibya. Misalake, ano Pekya, Kosovake Boshnyakya lena siklipe pe Albanyuni qhib duy orya ano kurko, ayekha vi edukipe pe Turkeyuni qhib si ano yekh gendo e komunengo.³⁴ Ano Juni 2010, Ministria vash Edukipe, Skencia thay Tehnologia (MEST) miratingya e kurikula pe Romani qhib. Gramatika, kultura thay historia ajukergyola te ovel alosardo siklipe kotar e duyto ji pe enyato klasa vash o sah siklovne ano Kosovako edukipesko sistemi.³⁵

Pe shrd akale shkolake bershesko, MEST-i ulavgya bipokipeske tekstya vash o savore siklovipya vash o qhavore registrime ano fundone shkole sar si pe Kosovaki kurikula ani albanyuni qhib. Kosovake Albanyune qhavore ano Srbyune buderune komune sar si o Leposaviq, Zubin Potok thay Zveqana lele vi on pustika bizo pokipe. Srbiaki Edukipeski Ministria dengya o pustika bizo pokipe vash o siklovne e Srbyuna kurikulako numay vash e angluni klasa, numay o siklovne pedral e angluni klasa, silen musayipe te kinen pere pustika. Ano Mitrovicako regioni yekh gendo e

³² Ano Prizreno, Mamusha, Prishtina, Lipyan, Fush Kosova, Obiliqi, Shtimla, Poduyeva, Skenderayi, Vushtria, upruni Mitrovica, Deqana, Jakova, Istogi, Klina, thay Peyaki komuna.

³³ Ani Gilana, Kamenica, Vushtria, teluni Mitrovica, Zubin Potok, Leposaviq, Zveqan, Dragash, Ravuco, Graqanica.

³⁴ Edukipe pe Turkeyuni qhib isi ani Gilana, Vushtria, Mitrovica, Prizreno, Mamusha, thay Prishtina. Ani Yanyeva, Lipyaneski komuna, Turkeyengo KFORi ikalela e Kosovake Tyurkyenge fundone shkolake siklovnencar e Turkeyuni qhib duy ver ano kurko.

³⁵ Kotar 2010-2011 akademikuno bersh, MEST kerela buti ano mothavipe e Romana kurikulako vash duyto niveli thay gradualipeya ano akala avutne bersha e aver nivelengo.

mashkarthemutne organizaciengo rodinde kay te alosaren o nanipe e pustikengo bizo pokipe. Misalake, e Danimarkako Nashle Manushengo Konsili dengya pustika bizo pokipe ano savore siklovipya vash o trinto klase e Romane thay Ashkalyune qhayenge, ayekha vi o OSCE dengya bipokipeske pustika vash o savore siklovipya kotar o shtarto ji pe oftoto klasa vash e ykehuni ledipeski grupa. Yekhune Themyengo Qhavorengo Fondi (UNICEF) dengya pustika bizo pokipe vash o savore siklovipya vash e duyto klasa ji pe enyato vash o Kosovake Srbyune siklovne.

Phanglo e shaipeya vash o palouniverzitarune treningya vash o siklovne e na buderune komunitetyengo, MEST organizingya yekh tikno gendo e iniciativengo. Ano Prizrenesko regioni, e ledeipeya e BRO “Centro vash Edukipe e Siklarnengo”, e MEST kergya o treningya ano “Psiho socialuno ajamaipe e qhavorengo” e Kosovake Boshnyakune thay Kosovake Turkyune siklarnengo. Ayekha vi vash o Kosovake Goranyune thay Srbyune komunitetya, na si ofisialune kontaktya mashkar o komunitetya thay siklarne talo Srbiake kurikulumake sistemisko. Ano Marti 2010, e OSCE, ano ledeipe e biraipkana organizacia Kosovako Edukipesko Centro, impelmentinde o proyeki reseya vash azhutipe e historiake siklarnengo vash te vastinen e multi perspektiva, metode kotorleipeske siklovipesko ano olenge historiake klase.

Phanglo e phiravipeya e “Strategiako vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune Komunitetyengo ani Kosova”, o lele aktivitetiya ani umal e edukipeski siton may but vash vazdipe e godonipesko vash o vasnipe e edukipesko, dadalarya thay resya e kotorleipesko e komunalune departementyego vash edukipe thay komunalune komunitetyenge ofisya. Ani Klina thay ano Istogi, skolake direktorya thay siklarne formirinde o komisie e reseya vash te dikhlaren e siklovnen kay mekhene e shkola. Sar rezultati, qhavore e duye Ashkalyune familiengo thay efta Egipqanyune familiendar irandile ani shkola. Numay o Ferizayeski komuna organizingya o qhavoreng klase vash o qhavore kola mekhle o shkolupe, vash mekhle thanutne vay reirande. Ano nesave aver komune, akala aktivitetiya kerdile kotar o lokalune mashkarthemutne organizacie bizo seriozuno angazhipe vay phikoipe e komunalune instituciendar. Ano Ferizayi, o Ashkalyuno Komunitetyengo Centro organizingya qhavoreng klase vash 37 qhavore, e Kosovake Karitaseya, UNICEF thay e lokaluni organizacia PADEM kerde phikoipe ani umal e edukipeski vash o Romane thay Ashkalyune qhavore kola siton ano kampya ani upruni Mitrovica thay ano Leposaviqi. O biraipkane organizacie Balkan Sunflowers, prekalo olengo siklovipesko centro,³⁶ promovinena o edukipe mashkar o Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune siklovne.

Goranyune siklovne ano Dragashi, siklovena talo Srbyuno Edukipesko sistemi, resindoy te pheren o akademikuno bersh ano shkole satelitya efta kilometre dur kotar o Dragashi.³⁷ Pe shrd e 2009/2010 shkolake bershesko sine trin kurkesko periodi kana

---

³⁶ Ani Fush Kosova, Obiliqi, Shtime thay Graqanica.

³⁷ Kosovaki thay Srbiaki kurikulumake khetane egzistinena ano yekhune thana vash nesave bersha. Dikhindoy o refuzipe kotar o Goranyune siklarne vash te hraminen pere halovipya e MEST-ya feri so siton butyarde kotar e Srbiaki Edukipeski Ministria, ano Spetembri 2008 e komuna krasingya e Gornayune siklarnen vash te khuven ani fundoni shkola kerdi kotar e Dragasheski komuna. Sar rezultati, kotar o Septembri ji pe Decembri, 135 Goranyune qhavore na sinelen shaipe te len kotor ano shkole thay edukipe pe Srbyuni qhib thay ano Januari 2009 Goranyune studentya thay siklarne gele ano satelityune shkole ano pashtune gava. Nesave konsekvence phanglo akale problemeya vash o transportipe, may but ano yevendesko periodi, thay kualiteti e edukipesko. Ini kay o OSCE-

o autobusi, financimo kotar o Srbyune institucie, na sinele mangle dokumentacia vash te kerel buti ani komuna e Dragasheski. Ayekha kay, siklovne pandar yekh ver qalavdile vash olengo hako ano edukipe, therindoy dur distance vash te nakhaven o skolupe.

Phravde puqipy

E avripeya e Mitrovicaka komunako, savore aver regionya silen nesave shkole kote o Kosovake thay Srbiake kurikule khetane ledeinena andar o yekhuno qatlo. Pashe akaleske, Kosovake Albanya thay Kosovake Srbyune siklovne but hari ledeinena. Krisipeya, o sikloviye adikergyola ano duy ulavde vahtya thay olengo komunikipe adikerdilo ano minimumi.³⁸ Ani Gilanaki komuna³⁹ akate isi 45 minutya periodesko mashkar o duy vahtya, ayekha ano Novo Brdaki komuna⁴⁰ e pauza mashkar o duy vahtya sito kotar 30 ji pe 60 minutya. Odoleske, o siklovne e duye komunitetyengo na arakhlona. Ano kareshtime gava e Mogilako⁴¹ thay Binaqi⁴² siklovne kotar akala duy komunitetya nakhena ano klase e yekhune obyektisko ano yekhuno vahti. Pashe akaleske, na si organizime aktivitetiya vash te vazden o mashkar ledeipe mashkar o siklovne thay siklarne kay siton kotar o ververutne komunitetya.

May baro aqhavipe vash o realuno integripe aqhola o nanipe e shaipyengo vash te len sikloviye ano duy ofisialune qhibya, feri so ni o shkole ni o alternativune organya na siton gatisarde vash deipe e siklipisko ani Srbyuni thay Albanyuni qhib. Yekhuno efekti sito kay e distance mashkar o Albanya thay Srbyune vakerne aqhola konsiderimi, numay o lungo efekti sito kay o neve generacie ka oven ani situacia te komunikinen e yekh avareya.

Problemya aqhona vi phanglo e shkolake tekstyencar e obligime siklovipesko pe Turkyuni thay Boshnyakuni qhib. Kosovake Boshnyakune qhavore kola phiravena o edukipe tali Kosovaki kurikula pe Boshnyakuni qhib ani Prishtinaki komuna na lele o pustika kotar o MEST. Pe totali, 17 kotar 69 pustika pe Boshnyakuni qhib thay 17 e 70 pe Turkyuni qhib na si andar e Kosova. O gendo e pustikengo kola isi vash mashkaruna shkolako edukipe sito but tikno.⁴³ Akaleske, Kosovake Boshnyakya thay Kosovake Turkyu musay te kinen o sherune pustika ani Turkia thay Bosna thay Hercegovina. O pustikya kerde kotar o MEST pe Turkyuni thay Boshnyakuni qhib silen kshilo kvaliteti. Akava ovela sar si pe fakti kay buderi e butikernengo kola jamainena o iranipe olengo pe Boshnyakuni thay Turkyuni qhib na siton vakerne akale qhibyengo. Ayekha kay, iranipe ovela e kishle standardeya, may but kotar o lingvistikako thay shukarne dikhipesko aspekti.

---

ko Uqo Komisioneri vash Haricune Komunitetya thay e OSCE Misia ani Kosova phirvgya o arakhipe e halovipesko, shukarni solucia pandar na arakhlili.

³⁸ Ano shkole ano Brodi, Dragasheski komuna; Caravodice/Crkvena Vodica ano Obiliqueški komuna; Rubovc/Rabovce ani Lipyaneski komuna; thay Siga ani Peyaki komuna.

³⁹ Ano kareshtime gava e Poneshi, Kosovake Albanya thay Kosovake Srbya kerena o keripe e skolengo. Vash Kosovake srbyune siklovne, e shkola sitoy satelityuni shkola e fundona shkolako ano gav Paralova kay kerela but talo Srbyuno sistemi.

⁴⁰ Ano kareshtimo sistemi e gavesko Yasenovik, Kosovake Albanya thay Kosovake Srbya khetane vastinena o shkolako obyekt, kova arakhlola ano geografikuno than e gavesko.

⁴¹ Klokoteski komuna.

⁴² Vitiaki komuna.

⁴³ Misalake, numay yekh pustik e uqhe mashkaruna shkolake siklovipesko, shay te arakhlol pe Boshnyakuni qhib.

Ano 2 Juli 2010, o MEST shrdingya yekh trin masekuno tenderi vash o keripe e skolake pustikengo pe romani qhib, kola na sineton ani dispozicia vash akava sebepi pe shrd e skolake bershesko. Akate isi yekh na basta gendo e trenirime siklarnengo, thay o familie na lele e mangle informacie vash te decizinen ka registringyon vay na olenge qhavoro ani Romani kurikula. Konkretune thay may but tentipya musay te lelon ayekha kay te phiravgyol e Komponenta e edukipeski e “Strategiako vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetyengo”.

Pe agor, ini kay sine khuvipya kotar o OSCE-ko Uqo Komisioneri vash o Haricune Komunitetya thay e OSCE Misia ani Kosova vash te alosaren savaht akaya sura, Goranyune siklovne pandar siton talo politikuno khuvipe kay hasarena ano shaipya kay te ovelolen ko sasutnipe poro hako ano edukipe thay lungyarena te ciden kotar o nanipe yekhe siklovipeske programesko ani olengi dayaki qhib.

4. VASTIPE E QHIBYENGO

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 16: Miratipe e neva legislaciako vash o qhibya ayekha kay te laqhargyol o klaripe thay krisiyuno siguripe vash o vastipe e qhibyengo, leindoy kotor ini ano ledeipya e administrativune autoritetyencar, topografikune mothavnengo thay registripe e personalune anavyengo, thay shukaripeya te monitorinen o respektipe e mangipyenge qhibyengo ano mangle sektorya, leindoy kotor ini o kriselinyako sistemi.

Arakhipya ano raporti 2009

Ini kay o krisesko rami pherela o mashkarthemutne mangipya e qhibyake hakayencar, phiravipe olengo sito bimanglo. Nanipe e musayutne resursyengo e manushengo thay financiengo rizikinela o akcesi ano but qhibyune publikune sevaluipya thay vash efektivuno kotorleipe ano publikuno jivdipe. Yekhune, situacia aqhavela e Komisia e Qhibyengi⁴⁴ te kerel yekh efektivuno monitoripe thay jamaipe e politikake jamaipeske mekanizmengo.

Situacia ano tereni

Nabuderune komunitetyenge ani Kosova dikhena peste tromale te vastinen piri dayaki qhib ano publikune thana thay ani adresa e komunalune sevalutnenge ano ofisialune qhibya ani sah e Kosova. Nesave komune sigurinenana o iranipe ano komunake kedipya thay iranena o dokumentya ano ofisialune qhibya. Ano komune kote e Boshnyakuni qhib sitoy ofisialuni qhib⁴⁵ buderi ofisialune dokumentya siton ani dispozicia ani olengi dayaki qhib, numay o iranipe pe Boshnyakuni qhib kergyola ano ofisialune kedipya ani komunaki asambleya. Diskuise pandar lungyaryona ani Prizrenoski komuna vash o shaibe e miratipesko e romana qhibyako ano ofisialuno vastipe, feri so oy sitoy vakerdi tradicionalipeya ani komuna. Ini kay o komuniteti na dengya yekh ofisialuno mangipe, o komunake sevalutne diskutinde akava puqipe ano buderi sure.

Yekh khetano modeli ani sah e Kosova sito kay o komunalune yekhlinya e iranipeske, te formiringyon⁴⁶, numay sito na basta feri so na si finansialuno shaibe. Sar pheripe, komunake translatorya may but na silen profesionaluno janipe ano iranipe e krisiyune

⁴⁴ E Qhibyengi Komisia formirirali pe 2007, andar e Sherune Ministresko Ofisi, sitoy yekh biumlavdi institucia koya sila mandati te adikerel, promovinel, garavel thay te monitorinen ano vastipe e ofisialune qhibyengo thay te sigurinen olengo yekhuno statusi ani Kosova. Oy vi sigurinenana o garavipe e komunitetyenge dayake biandipeske qhibyengo na sar ofisialune qhibya, numay sar ano ofisialuno vastipe ano nesave komune.

⁴⁵ Ani Peya, Prizren thay Dragashi.

⁴⁶ O Komune ano Yuniko, Malisheva, Leposaviq, Zveqana, Zubin Potok, Glogovci, Obliqi thay Shtimla na silen iranipeski yekhlina.

dokumentyengo thay vash akaleske o iranipya buti ver sine naqaqune. May but, o nanipe e resuryengo qalavela o theripe e mangle materialengo sar si alavorya, thay pe yekhuno vahti, na mekhela o deipe e iranipeske sevaluipyengo ano urgentune sure. Vakergyola, kaye nesave komune kote jivdinena numay o Kosovake Albanya⁴⁷ dikhena o obligipe e iranipesko e dokumentyengo ano ofisialune qhibya sar yekh bimusayutno pharipe dende kotar o Kosovake institucie.

Ano 22 Aprili 2009, talosheruno e Prizreneske sombeshipesko vash komunitetya dengya yekh rovlarin angli konstitucionaluni kriselin, vazdindoy o darakeripya e Kosovake Turkyune thay Boshnyakune komunitetyengo vash o andripe thay procedure e mirapeske e logosko e Prizrenoska komunako. O komunitetya rovlardile vash o fakti kay o logo sile hramipe “1878 Prizren”, kerindoy yekh referipe vash e Prizrenoski Liga,⁴⁸ koya na mothavela o khetane jivdipeske principya, multietniciteti, multikulturalizmo thay multi qhibyarizmo. Fakti kay o logo na astarela o lafi “komuna” ano sah ofisialune qhibya ano Prizreno sito yekh aver darakeripe. Pe 18 Marti 2010, konstitucionaluni kriselin dengya nota kay o logo ushkavela o manushikane hakaya e na buderune komunitetyengo ano garabipe thay promovipe olenge identitetesko thay dela mangipe e Prizreneska komunake vash te yaverinen o logo andar trin maseka.⁴⁹ Pashe akaleske, ano 16 Juni 2010, duy dive anglo giriqipe e vahtesko, konstitucionaluni kriselin dengya pozitivuno respoipe e kerde mangipeske kotar e komuna vash o phiraipe e deciziako ano pherune 90 dive.⁵⁰ Aktual komunako logo aqhola biyaverimo.

Phravde puqipya

Ini kay e situacia ano vastipe e ofisialune qhibyengo ani Kosova hari sitoy laqhardi, isi pandar yekh gendo e sfidengo kay musay te adresingyol ani klaro qhand kay te phanglol e mangla legislacia.

Ano centraluno niveli, Komisia e Qhibyengi aqhola na efikasyuni thay bipenjardi vash o buderi jene ani Kosova. Sar kotar o nakhlo bersh e Komisia na lela nisavi rovlarin ji kana publikune na penjardili vash olako egzistipe vash o mangle mekanizmya thay procedure. O Kosovako raibe, may but, na lela nesavi kampanya e informipeski e publikako ayekha kay te mothavgyon o obligipya e centralune thay lokalune instituciengo ano hakya e qhibayke vastipesko e komunitetyengo.⁵¹ Yekh kotar o may baro aqhavipe vash o shukarno butikeripe akale truposko sito o nanipe e resuryengo. May but, o fakti kay o jene kerena buti ano ververutne ministrie e aver funkciencar thay na pokisalo vash e nakhli ver kerindoy buti vash o rezultatya e Qhibyaka Komisiako, ano yekh nanipe e angazhipesko. Pe agor, akate si yekh nanipe e politikune phikoipesko kotar o Kosovako raibe, koya dayk ver na phiravela o Krisi vash o Vastipe e Qhibyengo. Misalake, ano Januari 2010, Ofisi e Sherune

⁴⁷ Misalake, ani Malishevaki thay Suharekaki komuna, kote o Kosovake Srbya paldisale pe 1999 thay na irasale ano poro than kotar odoya ver.

⁴⁸ Prizrenoskli Liga sine yekh Albanyuni politikuni organizacia kerdi pe 10 Yuni 1878, ano Prizreno.

⁴⁹ Konstitucionaluni Kriselin, Sura Gn. KO 01/09, “Qemayl Kurtishi thay Komunako Sombeshipe ano Prizreno”, 21 Juni 2010.

⁵⁰ Ano 18 Juni 2010, e konstitucionaluni kriselin unanim angya decizia te bayarel o vahti e Prizrenosko komunake vash te implementinel o kriselinyako bahami kova sine ji pe 18 Septembri 2010, thay rodingya e komunatar te reportinel vash o kerdo progresi vash o implementipe e kriselinyake bahamesko anglo phiripe e vahtesko.

⁵¹ Qh 36(2), Krisi Gn. 02/L-37 ano Vastipe e Qhibyengo, kerdilo kotar o UNMIK-ki Regulativa Gn.2006/51, 20 Oktobri 2006.

Ministresko publikingya o raporti vash o manushikane hakaya⁵² kova na sine phanglo e Kriseya vash o Vastipe e Qhibyengo sar kana vastingya o komunake nava ani Albanyuni qhib thay, sar pheripe, referingyola ano naofisialune qhibya e dizyengo.

O publikune kompanie sine ano mamuyipe e krisesko vash o vastipe e qhibyengo. Ano Februari 2010, Kosovaki Energiaki Korporata aqhavgya e nesave gaven kola siton thanime ko sherunipe e na buderune komunitetyendar, deindoy o aqhavipeske lila numay pe Albanyuni qhib.⁵³ Yekhune, e Kosovake Srbyengi rezidenca e Obiliqeska komunaki ano Prishtinako regioni mothavena kay lele o fature numay pe Albanyuni qhib hramindoy o naofisialuno nav e komunako, "Kastriot", o termi kova may but vastingyola kotar o Albanyuno komuniteti.

Ano lokaluno niveli, Kosovake Srbya thay Kosovake Albanya pandar arakhlona e pharipeya vash te vakeren publikune ani olengi dayaki qhib ano odola zone kote on kerena o na buderuno komuniteti.⁵⁴ Kosovake Kroatya ani Vitiaki komuna silen yekh darakeripe phanglo e dende publikune umalencar kote o komuniteti na sito gatisardo te vakerel phravde e Kroatyuni qhib. Roma na dikhena tromale peste te vastinen e Srbyuni qhib ano than kote isi may but Kosovake Albanya, kana isi shaibe, tentinena te komunikinen pe Albanyuni qhib.

Problemya isi ani umal vash deipe e iranipesko pe ofisialune qhibya ano kedipya e komunake, o nanipe e ofisialune dokumentyengo ano ofisialune qhibya, kvaliteti e iranipesko, thay o shukarno vakeripe e personalune navengo thay topografikune hramipya. Nesave komune nashti te keren iranipe ano komunake sombeshipya vay komunitetyenge komiteteske kedipya.⁵⁵ Sar pheripe, kana kergyola o iranipe, buti ver aqhavgyola thay sile kishlo kvaliteti. Komune savaht mothavena vash o nanipe e asistentyengo vash o vakeripe e qhibyengo thay nanipe e personelesko. Srbyune vakerne savaht arakhlona kotar o nanipe e iranipesko, sar vi Kosovake Turkyua ano komune kote e Turkyuni qhib sito ano ofisialuno vastipe. Kosovake albanya jivdinena verveutne experience ani nevi kerdi komuna Graqanica sar kana na si qhibyaki yekhlina, o komunenge regulative ano vastipe e qhibyengo pandar na ule, thay o minute ano komunako sombeshipe kerdilo numay ani Qirilicaki skripta e Srbyuna qhibyako. Pashe akaleske, ano Marti 2010, komuna butyargya yekha Kosovake Albanyune translatoresko, kova hari laqhargya e situacia. Ano Pekya, Kosovake Boshnyakune siklarne lele pere halovipya ani Albanyuni qhib thay ano Yuli 2010 dende yekh rovlarin anglo komunitetyengo komiteti.⁵⁶

O sure kola ovena siton ini vash o shukarno hramipe ano ofisialune thay personalune dokumentya sar vi o nava e gavengo ano topografikune hramipya. O nahalovipya dikhlile may but e Srbyuna thay Turkyuna qhibya sar kana o komune na silen tehnikuno programi ano akala qhibya. Ayekha kay, nesave lila e Turkyune thay

---

⁵² Ofisi e Sherune Ministresko, *Raporti vash o Aktivitetya thay Thana e Manushikane Hakayengo, Yekhune Shaipya, Qhavorikane Hakaya, Hakaya e Aqhavne Manushengo, Antidiskriminipe thay Antikorupcia*, Januari 2010.

⁵³ Aqhavipeske lila pe Albanyuni qhib dendile ano Deviq manastiri ani Skenderayieski komuna, Grace ani Vushtriaki komuna, Brestovik ani Peya thay Fush Kosova ani Prishtina.

⁵⁴ Kosovake Srbya na dikhena peste tromale ano mothavipe olenga qhibyako vash o siguripeske sebebpya ano nesave komuna, sar si Ferizay, Vitia, Glogoci thay Skenderay. Kosovake Albanya na vastinena piri dayaki qhib ano uprune komune e Leposaviqi, Zubin Potok thay Zveqan.

⁵⁵ Ano Ferizay, Vitia, Deqana, Malisheva, Fush Kosova, Graqanica, Obiliqi, Poduyeva thay Prishtina.

⁵⁶ Ano vahti e hramipesko, Kosovake Boshnyakune siklarne na lele nesavo ofisialuno respodipe.

Srbyuna Alfabetako bange irandile ani Albanyuni qhib ayekha vi bange ano identifikipeske karte, bianipeske lila, ilakake titule, thay nesavo aver ofisialuno dokumenti. Srbyune nava ano Kosovake dokumentya generaliteteya hramime siton ani Latinyuni alfabeto ano than e Qirilikuna alfabetako koya sitoy ofisialuna Srbyuna qhibyako. Yekhune, topografikune hramipya silen ververutne bangipya, sar si ani Vushtria kote o hramipya e ververutne dromengo silen ververutne verziye e Srbyuna qhibyako, numay na kerdile sar sebepi e sah ofisialune qhibyengo. Misalake, ano Skenderaj ano nevo hramipe hraminela “Skenderaj/Skenderaj”, thay ani Mamuša/Mamushë/Mamuša o hramipe sito numay pe Albanyuni thay Turkyuni qhib. Sahipeya, o hramipya pe ofisialune qhibya siton rumime, numay ano aver lokacie o hramipya na egzistinena ano gava kote jivdinena o na buderune komunitetya.⁵⁷

5. KOTORLEIPE

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 26: Te lungyaren o may buhle tentipya vash te sigurinen o kitorleipe e personyengo kotar o haricune komunitetya ano PISG strukture thay procesya.

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 28: Konsiderineni o qhandya vash te laqharen o reprezentipe thay efektiviteti e komunitetyengo ano komuna.

Arakhipya ano raporti 2009

Yekhuno kitorleipe e komunitetyengo ano komunalune sevaluipya thay ano centraluno niveli e civilyune sevaluipesko thay ano procesya e bahami leipesko aqhona sar sfide. O gendo e inciativengo e reseya vash o garantipe e implementipesko e “Strategiako vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetyengo ani Kosova” sito naqalardo.

Situacia ano tereni

Aplikimo krizi vash civilyuno sevaluipe anglodikharelare o dersh pe shil e reprezentipesko e na Albanyune komunitetyengo ano centraluno niveli thay proporcionaluno reprezentipe bazirimo pe gendo e manushengo kola siton kotar o na buderune komunitetya ano lokaluno niveli.⁵⁸ Sar si pe ofisialune statistike, o niveli e reprezentipesko e na Albanyune komunitetyengo ano Kosovako Sombeshipe sito 12.93 pe shil, ano Ofisi e Presidentesko 10.35 pe shil, thay 7.89 pe shil ano raipe.⁵⁹

Vash o nanipe e populaciake registripesko, qaqune detalya vash o proporcionaliteti e na buderune reprezentyengo ano komunake civilyune servisya nashti te kergyol. Numay, o detalya vash o kitorleipe e na buderune komunitetyengo ano komunako niveli isi shayunto. Pashe 1,034 komunake sombeshipeske jene, siton 53 na buderune komunitetyenge reprezentya, kolendar 13 siton juvla.⁶⁰ May baro kitorleutno na buderuno komuniteti sito odova e Kosovake Albanyengo ani lokacia kote on siton na buderune, e 27 komunake sombeshipeske jenencar⁶¹, palo olende o Kosovake

⁵⁷ Misalake, akaya sitoy sura ano Priluzhye ani Vushtriaki komuna, koya sitoy thanimi kotar o Kosovake Srbya thay Roma.

⁵⁸ Qhand.11, Krizi Gn.03/L-149 vash Civilyuno Sevaluipe, 14 Yuni 2010. Dikhindoy o miratipe e ververutne kriteryengo leindoy kitor o krizi, o reprezentipe e na buderune komunitetyengo shrdindoy kotar 16.6 pe shil perindoy pe 10 pe shil.

⁵⁹ Ofisi e Sherune Ministresko, raporti Butyaripe e Jenengo e Nabuderune komunitetyengo andar e Kosovako Civilyuno Sevaluipe thay Publikune Kompanie, Marti 2010, gn. 36-37.

⁶⁰ E kerdi data na astarela e figuren kotar o neve kerde komune e Partesheske thay Yuniko.

⁶¹ Isi yekh Kosovake Albanyuni komunake sombeshipeske jeno ani Mamusha, yekh ani Graqanica, panj ano Klokoti, dersh ano Novobrda thay dersh ani ShtRPCa.

Boshnyakya kola silen enya sobeshipeske jene⁶², Kosovake Turkyia silen ehta,⁶³ Egipqanya silen shtar⁶⁴, Ashkalie silen trin,⁶⁵ Goranya duy⁶⁶, thay Kosovake Montenegrya⁶⁷ thay Roma⁶⁸ silen po yekh. Kosovake Srbya thay Kosovake Kroatyia na siton reprezentime ano komune kote on siton na buderuno komuniteti. Sar pheripe, o procesi e decentralizipesko thay keripe e panj komunenengo thanipe may but kotar o Kosovake Srbya ano komune kote on vastinena te jivdinen. Sar rezultati akalesko, akava reprezentime ano komunalune sombeshipyia sito tiknyardo.⁶⁹

Ano phanglipe e kotorleipeske mekanizmencar ano komunaluno niveli, dershuyekh komune⁷⁰ alosarde e talosherune vash o komunitetya. Pe totali, panj Kosovake Albanya, duy Kosovake Srbya, duy Kosovake Turkyia, yekh Kosovako Boshnyako thay yekh Kosovako Egipqani adikerla akava posti. O krisi dikhlarela o prago kotar dersh pe shil⁷¹ vash formiripe akala poziciako. Numay, panj komune⁷² decizinde te alosaren e talosherune vash komunitetya ini kay on na siton obligime te keren akava, ayekha vi duy komune⁷³ na pherde olenge krisiyune obligipyia.

Dershutrin komune⁷⁴ alosarde e talo sherune e komunake sombeshipesko. Pe totali, siton trin reprezentyia e Kosovake Albanyengo, Kosovake Turkyengo thay Egipqanyune komunitetesko, duy Kosovake Srbya thay yekh Kosovako Boshnyako. Ini vash o talo sheruno, e pozicia rodela o prago kotar dersh pe shil.⁷⁵ Ehta komune⁷⁶ alosarde e talo sherune ini kay siton talo prago, ayekha kay o Opbilyi na phergyia poro krisiyuno obligipe.

Aver mekanizmya, sar si o komunitetyenge komitetya, komunake komunitetyenge ofisyia thay komunake iranipeske sevalutne generaliteteyia kerdile thay kerena buti ani sah e Kosova. Nesave problemaya isi ano reprezentime e na buderune komunitetyengo, sar si o Roma, Ashkalie thay Egipqanya kola na siton reprezentime ano nesave komune. Komunake komunitetyenge garavipeske konsilya formirisale ano

---

⁶² Kosovake Boshnyakya silen trin reprezentyen ano sakova sombeshipe ano Prizreno, Dragash thay Peya.

⁶³ Kosovake Turkyia silen trin reprezentyia ano Prizreno, yekh ani Gilana, Vushtria, Mitrovica thay Prishtina.

⁶⁴ Egipqanya silen yekh representi ani komunaki asambleyas ani Fush Kosova, Peya, Jakova thay Istogi.

⁶⁵ Duy Ashkalie siton reprezentyia ani komunaki asambleya ano Ferizayi thay yekh ani Fush Kosova.

⁶⁶ Isi duy Goranyune komunake sombeshipeske reprezentyia ano Dragashi.

⁶⁷ Yekh Kosovake Montenegrya siton jene e Fush Kosovake ani komunaki asambleya.

⁶⁸ Yekh Rom sito representi ano komunako sombeshipe ano Prizreno.

⁶⁹ Klokot thay Ranilugi, ani Gilanako regioni, thay Graqanica ano Prishtinako regioni ule neve komune palo 2009 Novembreske alosaripyia. Ano Yuni 2010, o alosaripyia adikerdile vi ani nevi kerdi komuna Partesh, ano Gilanako regioni.

⁷⁰ Mitrovica, Gilana, Klokoti, Novobrda, Ranilug, Shtprca, Obilyi, Dragash, Mamusha, Lipyan thay Peya. Peyaki komuna sila duy tloasherune e komunitetyenge, Kosovako Srbi thay Egipqani. Pashe akaleske, dikhindoy o Administrativune Instrukcie kotar e Ministria e Lokalune Raipeska Administraciako, o Kosovake Srbya talosheruno e komunitetyengo cidisalo, odoleske kay na si arakhipyia vash o bujeti.

⁷¹ Qhand. 61, Krisi Gn. 03/L-040 ano Lokaluno Raipe, 15 Juni 2008.

⁷² Gilana, Mamusha, Mitrovica thay Lipyan.

⁷³ Fush Kosova thay Graqanica.

⁷⁴ Gilana, Kamenica, Klokoti, Novobrdo, Shtprca, Mitrovica, Jakova, Istog, Peya, Graqanica, Lipyan, Prishtina thay Dragashi.

⁷⁵ Qhand. 54, Krisi Gn. 03/L-040 ano Lokaluno Raipe, 15 Yuni 2008.

⁷⁶ Gilana, Kamenica, Jakova, Istogi, Mitrovica, Prishtina thay Lipyani.

26 komune numay o reprezentipe e sah komunitetyengo aqholo pandar sar sfida. Romano komuniteti sito may qalavdo odoleske kay na siton reprezentime ano nesave komunake komunitetyenge garavipesko konsili.⁷⁷ Pe agor, numay 18 komune formirinde o komunake butikeripeske grupe vash iranipe. Olengo efikasiteti aqholo ano puqipe.

Ano Decembri 2009, o Kosovako Sombeshipe miratingya o akcionaluno plani vash o implementipe e “Strategiako vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune Komunitetyengo”. Ano 26 Mayi 2010, Kosovako raipe formiringya o “Mashkar Institucionaluno Dikhlaripesko Komiteti vash o Implementipe e Akcionalune Planesko” (Dikhlaripesko Komiteti) sito mandatimo vash te dikhel o implementipe e strategiako thay te den politikuno phikoipe thay keripe olesko. Sar si pe olengi kompozicia, o Dikhlaripesko Komiteti ajukergyola te sigurinel o ledeipe mashkar o Ministrie thay te sigurinel o adekvatune relevantune finansialune resursya alokime kotar o Kosovako konsolidimo bujeti.⁷⁸ Po yekh representi kotar o Roma, Ashkalie thay Egipqanyuno komuniteti lena kotar ano Dikhlaripesko Komiteti kote reprezentinena o interesi olenge reprezentivune komunitetyengo. O Dikhlaripesko Komiteti araxhlilo angluni ver pe 8 Yuli 2010.

Phravde puqipya

O tikno niveli e butyaripesko e na Albanyengo ano civilyune sevaluipya aqholo te ovel sfida. O krisi e civilyune sevaluipesko pelarla o tikno niveli vash kotorleipe e na Albanyune komunitetyengo ano civilyuno sevalupe kotar 16.6 pe shil ano 10 pe shil.⁷⁹ Ini kay si inkuraimo gendo e butyraipyengo vash o sah komunitetya, may but vash odola kola siton ulavde reprezentime, o tikno peshelipe rodela o may baro tiknyaripe e shaipyengo e na Albanyune komunitetyengo vash te len kotar ano Kosovako publikuno jivdipe. Ano lokaluno niveli, na manglardo reprezentipe e na buderune komunitetyengo ano komunake asambleye aqhavela olenge shaipya te oven aktivuno kotar e Kosovake malipesko thay vash akava te garaven shukarne thay te promovoinen pere hakaya. May but buti musay te lelpe vash te kergyon thay te siguringyon kay o sah legalune dikhlaripyaske kotorleipeske mekanisme siton ano than thay dena forumi vash o sah komunitetya, may but vash komune kote o dershe pe shil krisiyuno kriteri phergyola.

O niveli e implementipesko e Strategiako vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune Komunitetyengo ani Kosova sito pana naqalarno. Kosovako raipe miratingya o akcionaluno plani yekh bersh palo miratipe e strategiako⁸⁰, vash akaleske legarela o nesavo alokipe e lovengo kotar e Kosovako konsolidimo bujeti

---

⁷⁷ Jakova, Deqana, Vushtria, Prishtina thay Lipyani.

⁷⁸ Sar si pe Phirapesko Komiteti phiravdo kotar TaloSheruno Ministri sar ini o Ministri e Edukipesko, Ministri e Thanipesko thay Phuvyako Planifikipe thay Ministri e Edukipesko, direktori e Ofisesko vash Shukarno Raibe (kova sito ini sar talosheruno e komitetesko), Direktori e Ofisesko vash Komunitetyenge Puqipya, yekh jeno kotar o komunitetyengo konsultativuno konsili, Ombudspersoni, thay po yekh representi e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetyengo.

⁷⁹ May angle o reprezentipe e na buderune komunitetyengo ano civilyuno sevalupe reflektisalo ano peshilipe e na buderune komunitetyenge reprezentipesko ano Kosovako Sombeshipe sar si pe Qhand. 4(2) e UNMIK Reg. 2001/19 vash o Ekzekutivuni Kranga e Adavahtune instituciengo e Korkore Raipeske Phirapesko ani Kosova, 13 Septembri 2001, sar dikhalrdilo.

⁸⁰ Kosovako raipe miratingya e “Strategia vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetyengo” pe 24 Decembri 2008 thay olako akciako plani pe 23 Decembri 2009.

thay komunake bujetya. O formiripe e Dikhlaripeške Komitetesko sito mandatimo te implementinel thay te siguirel o finansialuno uqharipe e aktivitetiyengo leindoy kotor o akcionaluno plani ano panj maseka kotar o miratipe. O alokipe e finansialune resursiyengo vash 2011 aqhola bijando.

6. IRANIPE THAY REINTEGRIPE

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 9: Te lelon o praktikune aqhavipya vash te cidinyon o aqhavipya vash o savahtuno iranipe kotar o seriozune adresime darakeripya e Srbyengo thay averengo thay siguripe, astaripe e legislaciake phiravipesko koya sitoy miratimi pe palune vahtya, revastipe, thay biaqhavdo akcesi ano, phuvyake butyenge ilake thay avera thay projektindoy o avutne avipya vash phiravipe e aktivitetiyengo.

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn.11: Te lelon o azhutipeske mase, thay te shushargyol o alokipe e institucionalune godornipyengo, te siguringyol e laqhardi integracia e personmyengo kotar o na buderune komunitetya kola zoreya irandile ani Kosova.

Evropako Konsili, Konventake Rameske Rekomandipya Gn. 12:Te lelon urgentune may buhle mase vash te adresinen e alramantuni sastipeski situacia e Romengo ano kampya e Upruna Kosovako, adikerindoy o shukaripe thay sastipe e romengo ano alava sar dikhardi konsiderata, thay te len pherune sure vash te akomodinen o iranipe e romengo thay vash te aqhaven nesavi seriozuni kriza e sastipeski pe avipe.

Arakhipya ano raporti 2009

Samatredimo vay dosna akcesi vash iranipe e ilakengo, na adekvatune kondicie vash jivipe ano kolektivune centrya thay na formalune beshipeske thana, thay o nanipe e socio ekonomikune shaipyengo thay edukipeske shaipyengo aqhona te oven sherune aqhavipya vash o savahtuno iranipe e nashle manushengo thay mekhle thanutnengo. O Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetya siton ano mashkar e may bifavorizime grupengo. Na si alosaripe vash o adekvatuno sastipesko treteripe ano Romane thay Ashkalyune mekhle thenutnenge thana kola jivdinena ano kontamirime kampya e molveya ani upruni Mitrovica. Sar may but, o nanipe e adekvatune fondyengo vash o implementipe e Strategiako vash Reintegripe thay Reirande Personya thay naqalarno mashkar institucionaluno ledeipe may but qalavla akalen kola zoreya irandile ani Kosova.

Situacia ano tereni

Pe 2009 thay anglune maseka e 2010, o gendo e mekhle thanutnengo kola irandile ani Kosova bayrilo ani komparacia e aver bershencar.⁸¹ Pe totali e 1,153 na buderune komunitetyenge jene irandile kotar o mekhlo thanipe ani Kosova ano 2009 thay 884 sar kotar o Januari 2010.⁸² Angluni ver sar kotar o 1999, 15 Kosovake Albanyune familie irandile ano neve kerde khera ani upruni Kosova thay akana jivdinena ano Brjani /Kroi i Vitakut, ani upruni Mitrovica.

Pe yekhuno vahti, pe totali e 1,509 personyengo sine zoreya irande ani Kosova kotar o Disyorigune Evropake Thema, ano anglune shov maseka e 2010. Pe totali, 271 siton kotar o komunitetya kola konsideringyona kay siton ano riziko thay ano mangipe e mashkarthemutne garavipesko kotar o Mashkarthemutno Yekhune Themyengo Uqo Komisioneri vash Nashle Manusha (UNHCR).⁸³ E totaleya kotar 2,962 individya, o bersh 2009 dikhlargya yekh baro gendo e zorale iranipyengo ani komparacia e nakhle

⁸¹ Pe totali, 1,669 mekhle thanutne irandile pe 2006, 1,816 pe 2007 thay 679 pe 2008. UNHCR, "Statistikuno Dikhipe", Decembri 2009. O jene lena o volontaruno iranipe e mekhle thenutnengo e na buderune komunitetyengo kotar o trinto thema.

⁸² UNHCR, "Statistikuno Dikhipe", laqhardilo pe Yuni 2010.

⁸³ Ibid.

bersheya.⁸⁴ Andar o na buderune komunitetya, buderi siton kotar o Romano komuniteti⁸⁵, ini kay o UNHCR mothavipesko vakeripe ano Novembri 2009 khargya e themyen kay e bara sama te dikhlaren o garavipeske mangipyta e qalavde komunitetyengo.⁸⁶ Ano 25 Yuni, Kosovako raibe miratingya o krisi vash o reiranipe kova sine phanglo e lenya e mangipyencar kotar e Evropako Yekhipe.

Vash te lokhyaren thay te modernizinen o iranipeske politike, e Ministria vash Komunitetya thay Iranipe iniciringya o redikhlaripe e 2006 “Redikhlarde Vastumnesko vash Savahtuno Iranipe” ano Oktobri 2008. E revizia sitoy pandar pe buti. E Ministria vash Komunitetya thay Iranipe finalizirya e Strategia vash Komunitetya thay Iranipe 2009-2013, kote o Kosovako raibe miratingya ano Februari 2010. Andar akava politikako rami, e Ministria vash Komunitetya thay Iranipe, ano tang ledeipe e lokalune autoritetyencar thay relevantune mashkarthemutne aktoryencar, lungyargya te phikoinel e mekhle thanutnen thay iranden ano nesave programya, leindoy kotar o lungyardo dikhlaripe e “Iranipe thay Reintegripe ani Kosova” proyeksi khetane financimo e Evropaka Komisia Phanglipaske Ofiseya (ECLO).

Ano 16 Decembri 2009, e ECLO miratingya o 5 milionya Euro proyeksi vash te phiraven o rethanipe thay reintegripe e buderi desir 90 Romane thay Ashkalyune familiengo kola siton ano kontaminime kampya e moliveya ani upuni Mitrovica. O proyeksi phiravela e Yekhune Themyengi Agencia vash Mashkarthemutno Jamaipe (USAID) programi shrdimo ano 2008 kova sukseseya agorinela e phanipeya e kampesko Qesmin Lug ano 1 Oktobri.⁸⁷ Ano 11 Marti 2010, e ekipa e specialistyengi kotar Aberystwyth Universiteti mothavgya o rezultatyta e dikhalripeske testesko e phuvyako, panyesko thay aver sheyengo ani Romani Mahala. Rezultatya mothavde kay e Romani Mahala sitoy konsideripeya kontaminimi e moliveya desir o kampi.⁸⁸ O phanipe e sah kontaminime kampyengo ani upruni Mitrovica dikhlargyola pe agor e 2010.⁸⁹

---

⁸⁴ Ibid. Pe totali, 3,569 zoreya irandile pe 2006, 3,219 pe 2007 thay 2,550 pe 2008.

⁸⁵ Avri e 769 zoreya irande mashkar 2009 thay Yuni 2010, 301 siton kotar o Romano komuniteti. Sar pheripe, 236 siton kotar Ashkalyuno komuniteti thay 10 e Egipqanyune komunitetar. UNHCR, “Statistikuno Dikhipe”, Juni 2010, q. 7.

⁸⁶ “UNHCR’s ovipesko dikhlaripe vash notadeipe e mashkarthemutne gaaravipeske mangipyengo e individyengo kotar e Kosova”, Novembri 2009. O ovipesko dikhlaripe mothvela kay: “Kosovake Srbya thay Kosovake Albanya beshipeske thana kote on siton haricune, thay Kosovake Romane beshipeske thana ano varesavo than e Kosovako, lungyarena te arakhlon e seriozune aqhavipyencar vash olengo tromalipe e phiripesko thay praktika kotar o manushikane sherune hakaya. [...] O Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetya, sar si pe lenge rasake thay etnikune karakteristike, shay te konfuzingyon e Kosovake Romencar. [...] Azileske aplikacie vash o jene akale komunitetyengo shay te dikhlargyon may bara sama vash te dikhlargyol olengo mashkarthemutno garavipe, bazirimo pe riziko kova kedisalo pedral o rasialuno nacionalizmo”, qh. 17–18.

⁸⁷ O ECLO programi zorakarela o rekeripe e kherengo ano komunake phuvya alokime ani teluni Mitrovica ani Romani Mahala vay ano aver alosarde thana. O programi, ofisialipeya shrdiringya pe 1 Februari 2010, astarela o komponente vash e relokacia, ekonomikune keripyta, siguripe thay sastipeski reintegracia ano thana Osterodeske kampesko thay yekhvahtuno kampi Qesmin Lug.

⁸⁸ Univerziteti e Walesko, “Geochemikalune notadeipyta e molivengo ani Romani Mahala, Mitrovica, Kosova: implikipyta vash o propozimo yaveripe e thanengo e familiengo kola jivdinena ano Osterode thay Qesmin Lug”, Instituti e Geografiako thay Phuvyake Skenciengo, Aberystwyth, Mart 2010. Si pe: <http://ukinkosovo.fco.gov.uk/resources/en/pdf/report>.

⁸⁹ Palo reportipesko periodi, pe 1 Oktobri 2010, o kampi Qesmin Lug ofisilipeya phandilo.

Ano Februari 2010, Ministria e Androne Butyengi formiringya e butikeripeski grupa vash te dikhlarel o egzistimo centraluno thay lokaluno mekanizmi vash o reirande manusha, e reseya vash identifikipe e shaipyengo thay sfidengo ani relacia ano olengo reiranipe thay reintegripe. O rezultati publikisalo pe Aprili 2010.⁹⁰ Ko mashkar vahti Kosovako raibe miratingya e “Redikhlardi Strategia vash o Reintegripe thay Reirande personya”, e minimalune konsultipeya e interesime rigencar. Kosovako raibe miratingya vi o redikhlardo akcionaluno plani vash implementipe e strategiako, leindoy kotor o identifikipeske prioritetya thay resursya kola siton musayutne vash olako implementipe.

Phravde puqipya

Sahipeya, o mangipe e voluntaryune iranipesko sito pandar tikno. Numay enya komune⁹¹ ani Kosova sigate miratinde e 2010 iranipeski strategia ani komparacia e 19 miratime strategiengo ano nakhlo bersh 2009. Numay, efektivuno implementipe akale strategiengo lungyargyola ano buderi sure te aqhavyol kotar o nanipe e fondyengo vash iranipeske aktivitetiya thay proyektya, nanipe e politikune phikoipesko, strukturalune problemya, thay sfide e iranipeske aqhona pe dikhipe. Akala sfide astarena realuno thay manglo nanipe e siguripesko, akcesi ano publikune sevaluipya, kheripe thay thaneske ilakake bialosarde sure, thay socioekonomikune shaipya. Sigurindoy o mangle kondicie vash o siguruno thay dinyitetuno iranipe lungyarela te mothavel e vasni sfida. O naajukerdo iranipe e Kosovake Albanyengo ano Brjani/Kroi i Vitakut ani upruni Mitrovica thay e Kosovake Srbyengo ano Zalq ani Peyako regioni sito misal vash akala pharipya. Ano sol duy sure bishandipeske atakya mamuy o irande tentinena te aqhaven o implementipe e iranipesko. Akaya sine vi sura ano Brjani/Kroi i Vitakut, kote o nalekanipya mashkar o Kosovake Srbya thay Kosovake Albanya, dayk ver rodinde o intervenipe e Kosovaka thay EULEKS-ka policiako thay vastipe e korole gazesko, lela kotor ano raportipesko periodi. Seriozuno incidenti ulo pe 4 Januari 2010, kana e grupa pashe 40 Kosovake Srbyengo khuvde nesave Kosovake Albanyune butikernen thay tharde olenge vrde. Mashkar o Februari thay Yuni 2010, Kosovake Albanyuno thanipe ano kareshtimo gav Zallq/Žač khuvdilo thay frdisalo e barencar kotar o Kosovake Srbyune irande kola ajukerena vash rekeripe olenge kherengo. Pe shrd e Yulesko o rekeripesko proyekti shrdingya numay pe mashkar e Avgustesko nesave ruminde o zidya kola sineton pashe kamyenge kola siton vash o keripe akale kherengo vash irande. Dikhindoy akala sure, e Kosovaki policia kergy a yekh operacionaluno plani vash te bayarel o siguripe e Kosovake Srbyune irandengo ano than, thay vazdinde pherune aktivitetiya vash o angloaqhavipe e incidentyengo vazdindoy o kontrolake sure. KFOR mothavgya e konstantuni prezenca ano rekeripeske thana. Niyekh ver may angle, na sine veke may but incidentya.

Kosovake institucie lele numay nesave bajakya vash te impelentinen o resya e “Strategiako vash Reintegripe thay Reirande Manusha.”⁹² Konkretune sure vash te phiraven o reintegripe thay reirande personyen ano sherune umala e sastipeske,

---

⁹⁰ Ministri e Androne Butyengo, “Notadeipe e mekanizmengo vash reintegripe e reirande manushengo – Sigurindoy o may shukarne shayutno tretmani thay respekti vash o manushikane hakaya vash o sah irande personya”, April 2010.

⁹¹ Novo Brdo, Vushtria, Fush Kosova, Lipyani, Poduyeva, Prishtina, Shtimla, Dragashi, Suhareka.

⁹² OSCE Raporti vash Implementipe e Strategiako vash Reintegripe thay Reirande Personya ano Kosovake komune, Novembri 2009. Si pe: http://intranet/n/s/documents/monitoring/4/09120403_1357_en.pdf.

edukipe, butyaripe pandar isi nanipe, thay na si molipya asocirime vash reintegripe thay reirande personya kola astardile ano manglo komunako bujeti. Sar rezultati, reirande personya na lena sheruno azhutipe kana on resena ani Kosova.

Kontaminime kampya e molveya ani upruni Mitrovica aqhilo phravdo puqipe vash buderi mashkarthemutne thay lokalune interesime riga kola avokinde vash olengo phanipe.⁹³ Pe fakti, numay pe 1 Oktobri o Qesmin Lug kampi phandilo sah. O ECLO thay USAID programya targetinde numay o Osterode thay Qesmin Lug kampya ani upruni Mitrovica, ayekha vi kay na si dikhlardo alosaripe vash o thanutne e kapesko ano Leposaviq. Yekh gendo e nanipyengo aqhola te adresingyol ani relacia e savahtune phiripesklo, leindoy kotor: komunitetyenge liderya thay potencialune vijayutne na siton kay lena kotor ano leipe e deciziengo; e Mitrovicaki komunako urbanyuno plani vash implementipe e relokipeske proyektesko na dikhela o legalune mangipya; regulipe e alosaripesko e naformalune beshipeske thanesko pandar na diskutisalo; o komunitetya vakerna kay o than e kerde kherengo sito but tikno vash te sigurinen o mangle jivdipeske kondicie; thay o komunitetyenge jene na lele informacia ano aver proyekteske komponente, sar si o sastipesko tretmani, ekonopmikuno jamaipe thay edukipe. Sah akala elementya silen impakti ano potencialune phagarde ledeipya mashkar o Kosovake institucie thay mekhle thanutne thay na phiravela o rethanipe e kontaminime kampyengo e molveya e Romane thay Ashkalyune thanutnengo.

7. AGORIPE

Mashkar o Yuni 2009 thay Yuni 2010, Kosovake institucie mothavde nesavo progresi phanglo e implementipeya e nesave vasne thay sofistikune legislaciengo miratime vash garavipe thay promovipe e na buderune komunitetyenge hakayengo. Numay, may zoralo institucionaluno butikeripe sito musayutno vash te reslol o pherdo respekti e hakayengo e na buderune komunitetyengo thay e savahtune implementipesko e Evropake Konsileske Dikhalripeske Komiteteske rekomandipyengo thay e OSCE rekomandipyengo ani relacia e Konventake Rameya.

O krisiyuno rami vash garavipe e kulturune thay religiake barvalipeske thanengo aqhola but biimplementimo. Kompetentune institucie lungyarena o na jamaipe thay miraipe e mangle listengo vash o kulturake thay religiake garavipeske thana. Esencialune mekanizmya vash o implementipe e krisiyune ramesko thay mangla komunaka legislaciako na kerdilo thay na miratisalo. Incidentya kola silen res o kulturune thay religiyune barvalipeske thana pandar lungyargyona te oven mamuy buderi thana kola akanake monitoringyona vash siguripe kotar e Kosovaki policia.

Nanipe e ledeipesko mashkar o siklovne thay siklarne kotar o ververutne komunitetya, may but mashkar Kosovake Srbya thay Kosovake Albanyune komunitetya, mothavela yekh kotar o may bari sfida vash te sigurinen o stabiliteti thay tolerantuno malipe. O nanipe e shaipyengo vash siklovipe pe duy ofisialune qhibya ani Kosova sito seriozuno kontributesko faktori ano rumipe akale ledeipesko. O nanipe e skolake pustikengo ano na Albanyune qhibya sar ini kishlo niveli e iranipesko aqhavela o pherdo akcesi e buderi siklarnengo thay studentyengo kotar o na buderune

⁹³ Misalake, pe 15 Februari 2010, Evropake Konsilesko Komisioneri vash Manushikane Hakaya mothavgya o musayipe vash yekhtar evakupe e familiengo kola siton ano kampya. http://www.coe.int/t/commissioner/news/2010/100215kosovo_EN.asp.

komunitetya vash edukipe. Yekhune, o Implementipe e Strategiako vash Integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetyengo rodela may konkretune butya thay adekvatune finansialune resuryasa.

O harno monitoripe e lingvistikuna legislaciako kotar o centralune thay lokalune institucie, naadekvatuno alokipe e finansialune thay manushenge resursyengo thay o kishlo kvaliteti e iranipesko ano ofisialune qhibya mothavena o sherune sure e darakeripesko. E Qhibyaki Komisia rodela may but politikuno thay finansialuno phikoipe vash te bayarel poro vizibiliteti, efektiviteti thay eventual implementipe e mandatesko.

O niveli e butyaripesko e na buderune komunitetyengo andar e Kosovako civilyuno sevalupe sito kishlo. O tiknyaripe e peshelipesko e kriseya nashti te anen nesavo pozitivuno jamaipe. Butyaripe e nabuderune komunitetyengo ano komunake tyrupya pandar isi na qalardo sar kana on generaliteteya cidisale e publikune jivdipestar thay deciziate leipeske mekanizmya. Bare tentipya musay te oven vash te vazden, inkurainen thay te sigurinen o kotorleipe e na buderune komunitetyengo, may but o Roma, Ashkalie thay Egipqanya.

Siguripe e mangle kondiciengo vash siguruno thay dinyitetuno iranipe e nashle manushengo thay e mekhle thanutnengo pandar isi yekh bari sfida. Nanipe e fondyengo thay politikune angazhipesko, samatredimo akcesi ano publuno sevalupe, kheripe thay ilakake hakya sar ini socio ekonomikune shaipya vay realune vay dikhlarde darakeripya siton elementyarune bahamya vash te irangyon. O lele mase vash te azhgutingyon o irande manusha siton naqalarde. Roma thay Ashkalyune thanutne ano kontaminime kampya moliveya ani upruni Mitrovica thay Leposaviqi musay te konsultingyon ano phanipe e kampyengo thay musay te dengyol yekh alosaripe e hakoa, sar ini sastipesko urgentuno treteripe.

8. REKOMANDIPYA

Ano dikhlaripe vash akava, o OSCE rekomandinela e Kosovake institucien te konsiderinen akala mangipya:

- Te kerel yekh pherdi lista e obyektengo e kulturune thay religiake barvalipesko kay reprezentinena o ververutno historikuno barvalipe e Kosovako ani transparentuni thay sahasardi qhand, leindoy kotor o vasne sheya vash o na buderune komunitetya, mekhle thanutne thay aver qalavde grupe;
- Te siguringyol kay o sasavo deipe e siguripesko ani Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri kotar o KFORI-i pedral e Kosovaki policia na hasarela, funkcionipe e siguripesko thay akcesi akale thanengo;
- Te lungyaren te den sikovipe pe na Albanyune qhibya thay te vazden o tentipya vash o deipe e siklipesko pe sah ofisialune qhibya e Kosovake;
- Te siguringyol o manglo financipe thay politikuno phikoipe vash o efektivuno implementipe e savore tematikune umalengo vash o integripe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetyengo thay ani ulavdi qhand olaki komponenta e edukipeski;

- Te vazden o vizibiliteti e Qhibyaka Komisiako thay te zoralol sar monitoripesko organizmi thay o rovlaripeske mekanizmya phanglo e phiravipeya e Krisesko vash o vastipe e qhibyengo;
- Te len o bajakya kay te sigurinen kay o na buderuno komuniteti te len o personalune dokumentya, bizo hramipeske bangipya thay te ovelolen shaibe ano akcesi ano publikune sevaluipya prekalo vazdipe e yekhlinyengo vash o iranipe ano institucie;
- Te lelon dende mase vash te inkurainen thay te promovinen o butyaripe e na buderune komunitetyengo ano civilyuno sevalupe thay deciziake leipeske mekanizmya, sar implementipeske informaciake kampanye thay bayripe e aktivitetiyengo ano tereni, edukipe thay treningenge shaipya vash o na buderune komunitetya;
- Te siguringyon o mangle kondicie vash o siguruno thay dinyitetuno iranipe vash o sah na buderune komunitetya kola pandar jivdinena ano mekhlo thanipe prekalo konkretune mase vash te phiraven o akcesi e ilakako, kheripe thay socio ekonomikune shaipya;
- Te alokinen o adekvatune financialune resursya thay te bayaren o tentipya vash te sigurinen o ledeipe mashkar o sah godorne institucie vash implementipe e ramesko vash garavipe thay azhutipe e zoreya irande personyengo;
- Implementipe, sar sheruno thavd, yekh savahtuno alosaripe thay sheruni baza e alosaripesko vash o Romane thay Ashkalyune thanutne kola siton pandar ano kontaminime kampya e moliveya, leindoy kotor olen pe dialogi thay deciziake leipeske procesya.